

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

ren dat de gekoesterde interne dialoog bewaart. Ik moet Aragno tegenspreken: niet altijd blijft er een band. Soms blijft er, vele jaren later, zo goed als niets meer over van een voorheen zeer intense band waar men lang en moeizaam om gerouwd heeft. Aragno vergeet de wijze woorden die ze zelf neerschreef: mensen rouwen elk op hun eigen manier en er is geen duidelijk afgebakend eindpunt.

De psychoanalyse is als therapie gericht op verandering en verbetering van het leven. Maar wat als we de grens van elke mogelijke verandering bereikt hebben? Wat als we geconfronteerd worden met de grens van het leven? Ik vond het heel opmerkelijk dat meerdere analytici dan verwijzen naar de boeddhistische psychologie en haar meditatieve praktijk, waar ze inspiratie vinden voor een intuïtieve infraverbale communicatie die het mogelijk maakt liefdevol aanwezig te blijven daar waar niets meer te genezen valt, waar niets meer groeit, waar uiteindelijk zelfs geen contact meer mogelijk is. Wat rest is *tederheid*, die Sharron Kaplan ook 'analytische liefde' noemt, want die houding is volgens hem ook essentieel voor een analyse. Analyse is gericht op verandering maar tegelijkertijd ook op aanvaarding dat er niets te veranderen valt. Tot slot: over dit boek heb ik heel veel niet kunnen zeggen. Mijn recensie is onaf, maar moet wel eindigen. Mijn 'laatste woorden' over dit boek: bij momenten erg aangrijpend en als geheel een stimulans voor het denken over psychoanalyse en psychotherapie, en over leven en dood. Een aanrader voor wie geïnteresseerd is in de problematiek van einde en dood — dus voor elke analyticus?

Een Duits tweeluik over zucht

Bespreking van

Klaus W. Bilitza (red.) (2008).
Psychodynamik der Sucht — Psychoanalytische Beiträge zur Theorie. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
ISBN 978 3 525 49121 8, 285 pp., € 29,90

Psychotherapie der Sucht — Psychoanalytische Beiträge zur Praxis. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
ISBN 978 3 525 49122 5, 243 pp., € 29,90

RONNY VANDERMEEREN

Binnen de Nederlandstalige literatuur over verslaving wordt vooral gerefereerd naar Angelsaksische en, in mindere mate, Franstalige auteurs. Maar voor Duitstalige bijdragen lijkt er weinig ruimte. Mijn kennis van recente ontwikkelingen in de psychoanalytische visie op verslaving bij onze oosterburen reikte niet verder dan een recensie in dit tijdschrift over het werk van Rost (Hebbrecht 2003). Het hier besproken dubbelwerk *Psychodynamik der Sucht — Psychotherapie der Sucht* onder redactie van Bilitza vult dus een leemte. Het psychoanalytische pionierswerk rond verslaving werd begonnen door Duitse eerstegeneratieleerlingen van Freud met onder anderen Simmel als ontwerper van een klinische psychotherapie voor verslaafden *avant la lettre* (in Schloss Tegel in Berlijn). En ook later kwamen enkele belangrijke Engelstalige bijdragen van in oorsprong Duitstalige auteurs (Kohut, Rosenfeld, Wurmser). Redenen genoeg dus om aandacht te besteden aan onze oosterburen.

Onderzoek maakte al duidelijk dat er geen eenduidige verslavingspersoonlijkheid bestaat evenmin als enige specifieke psychische pathologie. Anderzijds moeten we oppassen niet in de valkuil te trappen verslavingsproblemen onder te brengen bij of

zelfs gelijk te stellen met een andere, ons meer vertrouwde psychopathologie of persoonlijkheidsstoornis. De vraag is of verslaving wel zodanig psychodynamisch te definiëren valt dat er een onderscheid te maken is met andere psychische stoornissen en tussen verschillende types van verslavingen onderling. Eerder dan te zoeken naar een eenduidige psychodynamische verklaring probeert men verslaving te begrijpen als een bij uitstek overgedetermineerde pathologie, vanuit een multifactoriële, biopsychosociale ontwikkeling waarin constitutionele en genetische factoren, driftfixaties, internalisaties van vroegkinderlijke ervaringen, verworven Ik-functies, actuele sociale relaties en fysiologische effecten van psychoactieve middelen op elkaar ingrijpen en samen op te vatten zijn als een *Ergänzungsreihe*.

Het theoretische deel geeft nog maar eens een overzicht van de verschillende psychoanalytische visies op verslaving. Origineel is wel dat er naast het onderscheid tussen een neurotische conflictpathologie en een structurele ontwikkelingspathologie ook aandacht is voor een psychotraumatologie die aansluiting biedt bij recent neurobiologisch onderzoek. In combinatie met drie verschillende psychoanalytische theorieën van verslaving (driftpsychologie, egopsychologie, zelf- en objectrelatietheorie) leveren deze drie visies op pathologie negen psychoanalytische invalshoeken op. Op zich vond ik dit een interessant en verhelderend overzicht maar bij het onder één noemer brengen van objectrelationele en zelfpsychologische bijdragen stel ik mij toch vragen. Anderzijds wordt na lezing van de verschillende bijdragen duidelijk dat auteurs zelden onder één model te vatten zijn. Het theoretische luik ruimt vijftig pagina's in voor het drifttheoretische model, dertig voor de egopsychologie en twintig voor de zelfpsychologie, waarvan een deel dan nog aan een objectrelationeel model wordt gewijd. Tegenwoordig zouden we de verhoudingen misschien andersom leggen. De zelfpsychologische visie kreeg

naar mijn mening een wat stiefmoederlijke behandeling. Zo werd er in het hoofdstuk over het verslaafde zelf meer naar Kernberg dan naar Kohut verwezen en werd niet gerefererd naar recente ontwikkelingen in de zelfpsychologie zoals het werk van Ulman en Paul (2006). Maar het blijft een evenwichtsoefening tussen het dorsten naar telkens nieuwe en originele invalshoeken en het blijven vasthouden aan klassieke denkbeelden. Voor mij ligt de waarde van het theoretische deel in een hernieuwde aandacht voor en actualisering van het drifttheoretische model van verslaving. De mens blijft tenslotte een biologisch geground en gemotiveerd wezen. Volgens Subkowski blijven een aantal analytici de terminologie van de drifttheorie gebruiken met betrekking tot verslaving, maar dikwijls niet meer in de door Freud bedoelde zin van drift als endogene kracht. Binnen de neuropsychanalyse wordt bijvoorbeeld wel nog het endogene beklemtoond wanneer erop gewezen wordt hoe psychoactieve stoffen nieuwe driften kunnen doen ontstaan. Voor anderen betekent drift nu echter veeleer een lichamelijk, seksueel of agressief, motief dat gevormd wordt door affectieve interacties met vroege verzorgende objecten. Maar in feite gaat het volgens Subkowski slechts om de wisselwerking tussen constitutionele aanleg en relaties met de wereld van objecten als twee polen van eenzelfde spectrum. Overzichtswerken bieden natuurlijk nooit volledigheid maar ook hier kan de kritische bedenking gemaakt worden dat men zich voor recente ontwikkelingen en bijdragen op het vlak van verslaving vooral op de Angelsaksische literatuur richt. Ik kwam slechts één korte verwijzing naar een Franse auteur tegen, uit 1987. Het meer recente werk van Franse analytici als Bergeret, Monjauze en Descombey wordt niet vermeld en dat vond ik een misser. Maar eenzelfde verwijt kan de Fransen misschien gemaakt worden. Is het samenbrengen van zowel Angelsaksische, Franse als Duitse psychoanalytische literatuur dan niet een

eerste uitdaging voor wie in de Lage Landen werkt rond en met verslaafde patiënten? Het boek over psychotherapie van verslaving bracht weinig nieuws. Onder een eigen terminologie van *Tiefenpsychologisch fundierte Psychotherapie* en *Psychoanalytisch-interaktionelle Psychotherapie* wordt er verslag gedaan van wat wij een psychoanalytisch georiënteerde, steungevende benadering zouden noemen. In de behandeling van verslaafde patiënten wordt afgeweken van de klassieke psychoanalytische techniek. De therapeut is actiever, werkt meer gestructureerd en minder regressiebevorderend. Hij richt zich op het bevorderen van het vermogen van de patiënt om zijn eigen leven te managen en om eigen conflicten en stoornissen te bedwingen. De groepsbenadering krijgt een belangrijke plaats toegewezen. Maar ook gaat er aandacht uit naar de werking van grote groepen en van meer educatieve en cognitief-gedragsmatige bijdragen in de residentiële behandeling van verslaving.

Ik kan dit dubbelwerk erg aanbevelen aan iedereen die werkt met verslaafde patiënten. Aanvankelijk was het voor mij bij het lezen wat wennen aan de term *Sucht* voor verslaving. In Nederlandstalige literatuur lijkt het overeenkomstige *zucht* nogal in onbruik geraakt ten voordele van bijvoorbeeld het Amerikaanse *craving*. In het Duits staat *Sucht* voor afhankelijkheid, verslaving, gewenning of verzuchting. En ook Van Dale geeft meerdere betekenissen voor 'zucht'. Opmerkelijk genoeg betekent zucht niet enkel een sterke en aanhoudende begeerte maar verwijst het ook naar de allereerste afscheiding van melk in de borsten van een zwangere vrouw. Zucht staat zo voor het allereerste goede wat een moeder haar kind zou kunnen geven. Maar omdat het kind nog niet geboren is, blijft dit allereerste voedsel ook voor altijd onbereikbaar. Voor een psychoanalytisch psychotherapeut lijkt dit wel *gefundenes Fressen* om een pleidooi te houden in ons werk met verslaafde patiënten weer meer gebruik te maken van de termen 'zucht' en 'zuchtigheid'.

Literatuur

- HEBBRECHT, M. (2003). Bespreking van:
Rost, W.D. (2001). *Psychoanalyse des Alkoholismus*, *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 9, 127-128.
- ULMAN, R.B. & PAUL, H. (2006). *The self psychology of addiction and its treatment — Narcissus in wonderland*. New York: Routledge.

Partant de Kohut

Bespreking van

Frank M. Lachmann (2008). *Transforming narcissism — Reflections on empathy, humor, and expectations*. New York/Londen: The Analytic Press.
ISBN 978 0 88163 479 2, 272 pp., £ 19,79

FRANS SCHALKWIJK

De kohutiaan Frank Lachmann vertrekt in *Transforming narcissism* vanuit een van Kohuts eerste artikelen over narcisme: *Forms and transformations of narcissism*. Kohut beschrijft daarin dat vroegkinderlijk archaisch narcisme tijdens de normale ontwikkeling of in een behandeling transformeert naar gezond narcisme, wat tot uiting komt in vijf parameters: een toename van het empathisch vermogen, de ontwikkeling van gevoel voor humor, het vermogen tot creativiteit, de acceptatie van de vergankelijkheid en wijsheid. Even was ik bang dat ik in een herinterpretatie van Kohuts vroege werken zou belanden, als in een 'retour à Freud'. Gelukkig bleek dit niet het geval en kwam ik terecht in een moderne, boeiende zelfpsychologische opvatting over narcisme. Meer een 'partant de Kohut', dus. Bij Kohut vallen middel en doel nog samen in de eenpersoonspsychologische behandeling: de analyticus brengt actief de vijf parameters voor gewenste verandering in als technisch middel, in de verwachting dat ze bij het einde van de